

Antoni M. Penya i Gelabert: a la percaça de l'imaginari
Caterina Valriu Llinàs
Universitat de les Illes Balears
Grup d'Estudis Etnopoètics

1. *Trajectòria biogràfica*

Antoni M. Penya i Gelabert neix a Palma el 26 d'abril de 1863, fill del polifacètic home de cultura Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau (Palma, 1823 – 1906) i d'Antònia Gelabert Bordoy (Felanitx, ? – Palma, 1880). És el primogènit del matrimoni, després d'ell naixeran tres fills més i cinc filles, una família extensa de nou germans. Viuen a Palma, en diversos domicilis al llarg dels anys i tenen casa i propietats a Felanitx, d'on és sa mare. Pertanyen a la classe mitjana benestant i formen una família de tradició cultural sòlida, fermes conviccions catòliques i ideologia regionalista i conservadora. Son pare és un intel·lectual reconegut i molt actiu en el context social i cultural de l'època, un dels patriarques de la Renaixença mallorquina implicat en un gran nombre de projectes tant literaris com arquitectònics i és també un escriptor molt popular i prolífic.¹

Antoni M. ingressa als onze anys a l'Institut Balear de Palma per a cursar-hi el batxillerat, que acaba sis anys després, el 1880, el mateix any que mor sa mare. Per tant, queda orfe als disset anys amb vuit germans menors que ell. L'any següent sabem que estudia francès i dibuix i publica el seu primer poema a la revista satírica *L'Ignorancia*, aleshores dirigida pel seu pare. Continua els seus estudis a Montision i es forma en disciplines de caràcter tècnic i científic: topografia, química i mecànica, de manera que el 1882 obté els títols de Perit Químic i Perit Mecànic, sabem que ajudà son pare en treballs trigonomètrics i obtingué algun premi com a dibuixant. El 1882 és cridat a files, però no tenim informació d'aquest període militar. L'any següent marxa a estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, ciutat on té familiars paterns que també són actius en temes literaris, especialment la seva tia Victòria Penya i Nicolau (Palma, 1827 – Barcelona, 1898), poetessa i escriptora. Allà participa activament en la vida cultural de l'època; sabem que assisteix als Jocs Florals. Probablement per raons econòmiques combina les seves estades per estudis a Barcelona amb llargs períodes a Mallorca. A l'illa prepara exàmens, escriu poesia i es presenta a certàmens de caràcter local, en els quals guanya alguns premis i accèssits. El 1887 obté el títol de llicenciat i pocs mesos després comença a impartir classes a un col·legi de la localitat de Santa Maria, poble al qual estarà vinculat al llarg de tota la vida. En aquest període desplega moltes activitats socials, culturals, catòliques i d'excursionisme.

A partir del 1892 exerceix en diverses etapes com a professor a Montision, centre del qual havia estat alumne, probablement duent a terme substitucions i interinitats. Sabem que hi imparteix Retòrica i altres disciplines d'Humanitats. El 1894, per encàrrec de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana (Florència, 1847 – Brandeis,

1 Sobre la vida i obra de Pere d'Alcàntara Penya, veg. Font Poquet (2006).

1915), dedica quatre mesos —de juliol a octubre— a fer treball de camp de recollida de narrativa oral arreu de l'illa i en fa les versions redactades corresponents que seran parcialment publicades l'any següent en un volum antològic titulat *Rondayes de Mallorca* (Wirzburg, 1895), a l'apartat següent desenvoluparem aquesta tasca com a folklorista.² És un període en el qual desenvolupa força activitat com a intel·lectual, escriu poemes, himnes, col·laboracions periodístiques, treballa com a redactor al *Diario de Mallorca* i realitza nombroses excursions arreu de l'illa. El 1896 publica *Cançons populars mallorquines, Gloses*³ i *Gloses (segon aplec)* a la impremta Reus de Felanitx.⁴ El 1900 publica *Memoria (publicada por la Junta de Protección al Soldado a su disolución)* i per la redacció d'aquest text li atorguen la medalla de la Creu Roja.⁵ El 1903, també a Felanitx, a la Impremta de Bartolomé Reus, publica *Filología de calendario*, un curiós llibre escrit a quatre mans amb el prevere Ildefons Rullan (Palma, 1856 – 1911), que aleshores exercia com a professor al Seminari de Palma i que tenia un gran interès per la fraseologia i la filologia de caràcter comparatiu. L'impressor Bartomeu Reus era també l'editor del setmanari *El Felanigense* i devia formar part del cercle d'amistats de d'Antoni M. Peña a Felanitx.

El 1905, als quaranta-dos anys, es trasllada a viure sol a Felanitx, probablement perquè havia trobat feina allà com a professor. L'any següent mor son pare, després d'anys amb problemes de salut. Antoni M. resta tres anys a Felanitx, fins el 1908, i després torna a Palma, on viu amb les seves germanes fadrines i és nomenat professor ajudant de l'Institut.⁶ A l'Institut va substituir temporalment el catedràtic Josep Lluís Pons i Gallarza (Sant Andreu de Palomar, 1823 – Sóller, 1894) —un intel·lectual reconegut per la seva faceta d'escriptor— en l'assignatura de Literatura. Sembla que durant anys Antoni M. Peña compagina la docència a l'Institut, probablement intermitent o a temps parcial —sabem que hi imparteix llatí—, la creació poètica, la col·laboració en premsa local i revistes amb la feina d'administratiu a Can Ribes, una gran fàbrica tèxtil al barri palmesà de la Soledat, on hi treballava els capvespres.

El 1910 son pare és declarat Fill Il·lustre de Mallorca. El setembre del 1911 Antoni

2 Sobre l'aportació de l'arxiduc Lluís Salvador a l'antropologia balear i els seus mètodes de treball, veg. els assaigs de Trías (1992 i 1994).

3 En carta datada a 12/01/1896 Peña envia un exemplar de *Gloses* a l'Arxiduc, tot disculpant-se per la poca qualitat de l'edició. Malgrat que el títol sembla fer referència a poesies populars, en realitat és un recull de poemes propis.

4 Hem pogut confirmar que el 1908 aquestes tres obretes estaven exhaurides.

5 Aquesta Junta es dedicava a recollir doblers per ajudar els soldats que tornaven ferits o malalts de les guerres colonials i per auxiliar les famílies dels qui havien mort allà. Feien tómbols i altres activitats de caràcter solidari.

6 El 1908 publica a Felanitx (Impremta de Bartolomé Reus) l'opuscle *Temas para traducir al castellano los niños y niñas de las Escuelas Elementales* i a la coberta es presenta com a «Licenciado en Filosofía y Letras, Perito Químico-Mecánico, exprofesor de Literatura en el Instituto General y Técnico de Baleares». L'opuscle va dedicat al mestre de Llubí Juan Vidal i Vaquer «a instancia del cual se escribió esta obrita». Són trenta-cinc textos breus de tipologia molt variada (consells, notes històriques, efemèrides, natura, geografia, etc.) sobre la nostra cultura i alguns de caràcter més general. A l'última pàgina es consignen «Obras del mismo autor» publicades a la mateixa impremta.

M. es matricula als estudis d'Arxiver i Bibliotecari, passa amb èxit una sèrie d'exàmens a Barcelona sobre matèries com la numismàtica, el llatí vulgar i l'arqueologia, però segueix treballant a Mallorca. Mentre estudia, imparteix classes a l'Institut, classes particulars i continua amb la tasca d'escrivent a Can Ribes. El 1913 resideix gairebé set mesos a Madrid, tot preparant les oposicions al Cos d'Arxivers. Aquest mateix any, de finals d'agost a primers d'octubre, fa un llarg viatge per França, Alemanya, Suïssa i nord d'Itàlia, sabem que es tracta d'un viatge subvencionat de caràcter literari.

El 1914 reprèn la seva activitat habitual: classes a l'Institut i classes particulars complementàries, excursionisme arreu de l'illa, estades a Felanitx, etc. Entre juny i juliol de 1915 es presenta a les oposicions a Madrid i obté plaça en el Cos d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs. A l'agost va a Maó per prendre possessió de la plaça de bibliotecari que ha obtingut a la capital menorquina, s'instal·la allà a mitjan setembre i hi treballarà fins l'abril de 1917. Aprofita aquesta època per conèixer Menorca i fer excursions per l'illa.

Poc temps després, obté la plaça de Cap de l'Arxiu d'Hisenda de Balears. Continua amb la seva activitat excursionista arreu de Mallorca, a vegades en família i altres amb amics o sol. A l'octubre rep un premi als Jocs Florals de Palma per una obra titulada *Rondayes*. Ens falta documentació sobre les característiques d'aquesta obra, però per alguns fulls manuscrits i retalls de premsa conservats a l'arxiu de la família Peña, pensem que era un breu recull de versions literàries de rondalles —algunes que li havien arribat per tradició oral i altres provinents de fonts escrites— que posteriorment anà publicant en premsa de manera esparsa.⁷ Peña obté diversos reconeixements i premis en concursos literaris organitzats per Joventut Catòlica, Acadèmia Mariana, la revista *Mallorca Dominical*, l'Associació de la Premsa de Balears, l'editorial Hachette de París, els Jocs Florals de Saragossa i els de l'associació La Nostra Parla. Sovint actuà com a jurat en certàmens d'aquesta índole. Sabem que col·laborà assíduament en els setmanaris *L'Ignorancia* i *El Felanigense* i la revista *Museo Balear*. Al llarg d'alguns anys, va ser l'encarregat de dirigir i confeccionar l'almanac d'*El Felanigense*. Al *Diario de Mallorca* publicava articles d'opinió sota el pseudònim de Harley.

La col·lecció catalana «Lectura popular. Biblioteca d'autors catalans» de la revista *Il·lustració Catalana* li dedica l'opuscle núm. 256 (sense data). Sota el títol genèric de *Poesies* aplega un recull de poemes diversos de Peña, de temàtica romàntica o circumstancial i escrits en la línia estètica de l'Escola Mallorquina. L'opuscle s'obre amb una breu nota biogràfica, acompanyada d'una fotografia de l'autor, i a l'última pàgina inclou un requadre amb «Obres d'Antoni M. Peña» que és idèntica a la informació que apareix a l'última pàgina de l'opuscle publicat a Felanitx el 1908.

El 1918 fa diverses conferències a Felanitx i a Palma, en entorns vinculats a l'església i la cultura de Mallorca. L'any següent venen la casa de Felanitx, però no sabem si això féu minvar la seva relació amb la localitat. Du una intensa activitat excursionista,

7 A l'opuscle de 1908 ja anunciava «en preparació» l'obra *Rondayes mallorquines*, no sabem si es tracta de la mateixa obra.

social i cultural. Visita sovint Sóller i Santa Maria, Inca, Pollença, La Bonanova, Felanitx, el santuari de Lluc, etc. Ascendeix a oficial de segon grau en el Cos d'Arxivers. Sembla que el 1921 té alguns contactes amb un grup d'irlandesos que visiten Mallorca i a qui acompanya en diverses excursions arreu de l'illa. El 1922 fa una conferència sobre el castell de Santuari de Felanitx al Museu Diocesà, amb projeccions d'imatges i croquis fets amb paper vegetal, que actualment es conserven a l'Arxiu Penya de l'Ajuntament de Palma. Al juliol fa un viatge a Barcelona, Lleida i Saragossa, probablement per recollir un premi que havia obtingut als Jocs Florals de la capital aragonesa. El 1923 ascendeix a oficial de primer grau i obté un guardó als Jocs Florals de Felanitx.

El 1924 realitza algunes visites professionals a arxius municipals de pobles de Mallorca i Menorca. Lloga una casa a Santa Maria, on durant deu anys hi passarà el temps de lleure. Publica la poesia *Marina. Idil·li mallorquí (Excelsior)* a la Tipografia de B. Reus de Felanitx. En aquests anys, sabem el nom d'algunes amistats amb qui comparteix sortides de lleure i interessos culturals. Destaca la relació amb Maria Antònia Salvà i el seu germà Francesc, als quals visita adesiara al domicili de Llucmajor i a la possessió de S'Allapassa, també cita en el seu dietari altres persones, de llinatge Ros, Barceló, Martorell, Reus, Vidal, Lluís Fàbregas, Pedro Serra de Sóller, Sancho d'Inca i Joana Mir, que devia ser la propietària de la possessió de Binicauvell, a la comarca de Manacor, una finca citada en el seu dietari. Pensem si per edat, ideologia i perfil cultural podria ser amic de l'impressor, llibreter i poeta Miquel Duran (Inca, 1866-1953) ciutat que visitava adesiara. Antoni M. Penya és un home actiu i vital, perquè passats els seixanta anys encara va sovint d'excursió, baixa de Lluc a peu, puja a Sant Salvador de Felanitx, pren banys de mar, etc. L'estiu de 1929 fa un viatge per Alacant i Múrcia i passa uns dies a la ciutat de Blanca i a diversos indrets del País Valencià. Al Gran Hotel de Palma té converses literàries amb un senyor anglès, hi fa algunes classes d'espanyol a uns francesos, etc., fet que ens indica la multiplicitat dels seus interessos culturals. D'aquestes activitats en deixa notes esparses en el seu dietari.

A la primavera del 1932 està dos mesos malalt, però a l'octubre ja està prou recuperat per anar al santuari de Lluc i baixar-ne a peu. El 1934 deixa la casa que tenia llogada a Santa Maria i l'any següent es jubila de la seva feina a l'Arxiu d'Hisenda, però seguirà durant molts d'anys fent de professor. Quan esclata la guerra ell ja és un home d'edat avançada, però el juliol de 1937 —als 74 anys— s'incorpora a un col·legi de Manacor, del qual és nomenat director. A final d'any hi lloga una casa i s'hi instal·la amb les germanes, probablement fugint de l'escassetat de Palma en temps de guerra. Al juliol del 1938 cau greument malalt, fins al punt que l'extremuncien. Està mig any malalt i a la primavera del 1939 —just acabada la guerra— es torna a instal·lar a Palma, a final d'any deixa definitivament el col·legi de Manacor. Amb la fi de la guerra, mostra públicament la seva adhesió al nou règim amb diversos articles en premsa. A partir de 1940 imparteix classes a l'Acadèmia Mayol, una acadèmia que encara existeix actualment a Palma, i dona algunes classes particulars, sembla que li ofereixen feina a diversos centres educatius de Palma, Felanitx i Manacor, però ell segueix com

a professor a l'Acadèmia Mayol i fa classes particulars, probablement en el domicili familiar. El 1943, ja en plena postguerra, fa una conferència a Cultura titulada «Cuentos y canciones», l'única que li coneixem que pel títol sembla de temàtica folklòrica. A partir del 1944 les anotacions al dietari són pràcticament il·legibles, però es destrien algunes paraules com «conferències» i «classes». Mor a Palma el 1948, als 85 anys.

2. L'aportació d'A. M. Peña a la recopilació del folklore mallorquí

L'aportació del nostre autor al corpus de literatura oral de Mallorca és significativa i ha de ser valorada com correspon. La primera aportació i més important és la feina de recerca i redacció d'un gran cabal de narracions orals, de les quals només una tercera part foren publicades en el seu moment. La segona aportació és un recull de cançons populars, algunes de les quals inicialment aparegueren en publicacions periòdiques i després formaren un opuscle d'edició molt modesta. La tercera és el llibre *Filología de calendario*, publicat conjuntament amb Ildefons Rul·lan, que té un caràcter miscel·lani, però molt relacionat amb la fraseologia. Vegem amb un poc més de detall, les característiques d'aquests treballs.

2.1 *El corpus Peña-Arxiduc i l'antologia Rondayes de Mallorca (1894)*

L'aportació més important d'Antoni M. Peña és, sens dubte, la recollida de camp i la redacció posterior d'un corpus de gairebé cent setanta narracions de diversos gèneres narratius orals, feina que va fer per encàrrec de l'arxiduc Lluís Salvador (Oriol/Samper 2017: 231-234). Aquesta tasca Peña l'inicià pràcticament sense cap formació prèvia en el camp del folklore, tot i que tenia una sòlida base cultural, atès que havia nascut en una família culturalment molt consolidada, era llicenciat en Filosofia i Lletres i exercia com a professor a l'Institut i altres centres educatius de diverses assignatures d'Humanitats. També hem de tenir en compte el seu bon coneixement del territori, adquirit a base de sortides i excursions de caràcter històric-arqueològic i naturalista —que hem pogut documentar a partir de les seves notes personals—, probablement també impulsat per seu pare o seguint-ne l'exemple. De fet, Antoni M. Peña era un gran excursionista i ho va ser fins a la vellesa, va recórrer tota l'illa i sovintejava les seves anades a diverses zones de la Serra de Tramuntana, especialment Sóller i Fornalutx. No podem oblidar tampoc que —per ser fill de qui era— tenia una bona xarxa de coneixences entre els estaments culturals, religiosos i polítics de l'illa, la qual cosa li degué facilitar la tasca de trobar mediadors i —a través d'ells— bons informants —o almenys informadors ben disposats— per a les seves recerques folklòriques i això li degué obrir moltes portes. També el fet de ser un «enviat» —o «comissionat» com es deia aleshores— de l'Arxiduc Lluís Salvador degué tenir una força considerable a l'hora de ser ben rebut, atès el prestigi del noble austrohongarès a Mallorca. Per tant, Peña tenia una sòlida base cultural, formació en l'àmbit literari, coneixement de primera mà del territori en el qual feia la recerca, facilitat per contactar amb informa-

dors degut a la xarxa de coneixences i un projecte vinculat a l'arxiduc Lluís Salvador que l'orientava, l'avalava i el sustentava econòmicament. No tenia, però, cap mena de formació en temes de folklore, pràcticament desconeixia l'obra dels Grimm i tampoc no ens consta que conegués l'obra dels folkloristes catalans anteriors o coetanis ni que tingués cap interès específic en rondallística abans de la seva recerca. Molts anys després, preparà un petit opuscle a partir d'algunes de les seves col·laboracions en premsa titulat *Rondayes* però que en realitat eren narracions poc vinculades a la tradició oral. Probablement sí que en iniciar la seva recerca coneixia les rondalles que Alcover havia publicat fins aleshores, poques i esparses, en premsa i en revistes mallorquines i coneixia personalment el canonge manacorí i la seva afecció a la literatura oral.

Per tant, tot i les circumstàncies favorables de base, partia pràcticament de zero a l'hora de fer treball de camp i de redactar els materials recollits, tot i això, va dur a terme la seva tasca en un temps rècord, tan sols quatre mesos foren suficients per recollir més de cent-cinquanta narracions, de les quals en redactà de manera completa més d'un centenar. El nostre autor va recórrer més de quaranta pobles en unes set excursions o eixides que duraven dies o setmanes i que els mesos d'estiu va combinar amb algunes jornades d'esbarjo ran de mar. No hem pogut trobar cap indicació de qui foren els informants directes, perquè les versions just indiquen el poble on foren recollides. A partir de notes disperses hem pogut confeccionar una llista de noms relacionats amb aquesta recerca que probablement corresponen a mediadors, perquè es tracta de persones amb una posició preeminent a les localitats per la seva professió o el seu rang social, així, en aquesta llista hi apareixen una quinzena de noms que corresponen a clergues, batlles, apotecaris, terratinents, notaris, secretaris d'ajuntament i algun intel·lectual.

En revisar els materials narratius recollits des del punt de vista del seu contingut i estructura, podem constatar que es corresponen amb un ample ventall de categories, trobem gran varietat de gèneres rondallístics i dins ells una gran diversitat de tipus, la qual cosa fa palesa la riquesa de la col·lecció. Carme Oriol, en el seu article «Les *Rondaies de Mallorca* de l'arxiduc Lluís Salvador: oralitat i gènere dels relats» (1996) dedica un apartat a revisar la fidelitat del recull a les fonts orals i afirma:

En el seu conjunt, els textos fan perceptible una fidelitat a les fonts orals superior a la d'altres reculls de l'època o fins i tot de reculls de compilació més recent que s'han caracteritzat per tenir unes pretensions més literàries que folklòriques (Oriol 1996: 79-80).

Després de la recollida i redacció de les rondalles, tasca que va realitzar entre el juliol i l'octubre de 1894, Antoni M. Penya va lliurar les carpetes amb els materials a punt de publicar a l'arxiduc Lluís Salvador. Ell els revisà, hi va fer algunes modificacions mínimes just de detalls molt secundaris, seleccionà els que s'editarien i els féu traduir a l'alemany. Un any després, el 1895, es publicaven a Wirzburg els dos llibres en edicions anònimes i simultànies: *Rondayes de Mallorca* en català de Mallorca i *Märchen aus Mallorca* en alemany, però conservant els títols de les rondalles en ca-

talà. El 31 de maig del 1895, Penya va rebre a casa seva dos exemplars d'aquestes edicions i regràcia per carta l'arxiduc, tot minimitzant de manera molt modesta la seva tasca. El seu nom no figura com a autor en cap de les dues edicions, però tampoc no hi figura el de l'arxiduc. En el pròleg a l'edició en alemany —que no apareix a l'edició original en català, però sí a l'edició facsímil, traduït al català— Lluís Salvador fa una declaració d'intencions i escriu:

Voldria que el lector se'n pogués fer una idea amb aquestes mostres que he escollit d'un gran caramull espigolat per tot arreu de l'Illa seguint les orientacions del Senyor Antoni Penya, l'intel·ligent fill del memorable escriptor mallorquí Pere d'Alcàntara Penya. Son unes «rondaies» que he copiat tal com han sortit de la boca del poble per conservar així, sense retocs, el candor de la ingenuïtat. També per això les he fetes escriure tal com es parla, sense traduir-les a un llenguatge més pur, més correcte... (Arxiduc Lluís Salvador 1982: 23).

Per tant, és una redacció força ambigua en la qual no queda gens clar el paper de Penya en la realització del recull, i tampoc no hi queda gaire el de l'arxiduc. El que és cert és que en els nuclis intel·lectuals mallorquins se sabia que les rondalles havien estat recollides per Penya per encàrrec de Lluís Salvador, això no era cap secret ni cap dels dos se n'amagava. En els anys següents, la relació entre Penya i l'Arxiduc es va limitar a fets puntuals o de cortesia, però va ser sempre molt cordial i respectuosa.

2.2 *El recull* Cançons populars mallorquines (1896)

Es tracta d'un recull d'un centenar de pàgines que va ser publicat a Palma, concretament a la Tipografia Catòlica Balear de Sanjuan, el 1896. Va precedit d'un pròleg de l'autor, de caràcter romàntic, en el qual glosa els cants espontanis dels pagesos en el context de les feines agrícoles o domèstiques. Es lamenta de la poca atenció que reben aquestes mostres de poesia popular, tot i que molta gent en té d'escriures, conservades en col·leccions particulars. Creu que seria necessària la publicació d'un recull més extens i ambiciós. Diu que les cançons que publica provenen de la seva col·lecció, formada per gloses que ha recollit ençà i enllà perquè li cridaven l'atenció per la seva expressivitat o pel sentit que contenien, però que també n'hi ha que provenen de les col·leccions d'alguns amics seus, com la poetessa Maria Antònia Salvà, Antoni Fiol i Mateu Palmer, entre les quals n'ha pogut elegir algunes. En la selecció que presenta hi predominen les de temàtica amorosa, de quatre o sis versos. No indica el lloc de recollida ni tampoc l'informant, i les transcriu amb l'ortografia pròpia de l'època. No ens ha estat possible consultar un exemplar complet, únicament hem tingut accés al que es conserva a l'Arxiu Penya, al qual li falten un bon nombre de pàgines, la qual cosa ens impedeix de fer-ne una valoració més completa. Sigui com sigui, es tracta d'un material valuós que s'hauria de transcriure i incorporar a les bases de dades que acullen cançons populars en llengua catalana.

2.3 Filologia de calendari (1903)

Aquesta obra és un curiós volum de gairebé dues centes pàgines que Antoni M. Penya va publicar el 1903 conjuntament amb el prevere i erudit Ildefons Rul·lan (Palma, 1876 – 1911) a la Imprenta de Bartolomé Reus de Felanitx. S'edità com a «Folletín de *El Felanigense* núm. 26» i era una primera part que preveia una continuació que, segons sembla, no es va publicar mai perquè no en tenim cap dada que així ho indiqui. *El Felanigense* era una revista local que s'havia començat a publicar el 1883 i que tenia una bona recepció entre el públic lector; Antoni M. Penya i Ildefons Rul·lan n'eren col·laboradors habituals. El volum sobre amb unes paraules que els autors adrecen al lector, en les quals expliquen el perquè del títol i els objectius del llibre:

Su objeto primitivo, fue el de coleccionar solamente, refranes, modismos y cantares mallorquines; en los que entrase el nombre de algún santo; colocando á éste en el mes y día que tiene asignados en el santoral. De tal disposición; resultó ya algo parecido á un calendario; después se nos ocurrió principiar cada mes con los proverbios a él referentes y se acentuó más aquella forma; tomando por fin consistencia, al añadir las notas relativas á las voces; año, mes, día, hora; sol, luna; estaciones, etc. Y como hemos querido aprovechar el rico filón que en asuntos de esta índole nos ofrece el castellano; entresacamos de las colecciones de folklorismo que han llegado a nuestras manos, los que servían para nuestro propósito, hemos registrado las catalanas, hoy numerosas, con igual objeto y recogido algo de las portuguesas, gallegas, y un poco más, de las francesas, con ánimo de proseguir en esta empresa á la cual no se puede señalar término (Penya/Rul·lan 1903: 6).

Després d'aquesta declaració de metodologia i d'intencions, segueix un capítol prou detallat i extens que explica les línies generals de l'ortografia usada en la redacció de l'obra.⁸ Els vint-i-vuit capítols següents són breus, inclouen informacions en castellà, en català i esporàdicament en altres llengües romàniques. Cada un està dedicat a un element relacionat amb el calendari (any, mes, dia, setmana, hora), a elements astronòmics (el sol, la lluna, les estacions de l'any, etc.) i les festes del cicle religiós catòlic. Dins cada un d'aquests capítols o apartats inclouen nombroses informacions generalment de caràcter popular: cançons, endevinalles, parèmies, costums, observacions de la naturalesa, santoral, etc. amb alguna pinzellada erudita d'etimologia o història. Combinen de manera poc discriminada el català i el castellà i les informacions més locals amb altres de més generals. En la cloenda del llibre demanen als lectors la seva col·laboració per a l'arregle de materials de caràcter folklòric, cosa que ens indica que comptaven seguir treballant en aquesta línia:

Advertencia.- Si alguno de nuestros lectores puede añadir nuevos refranes, cantares, locuciones o asuntos análogos, le agradeceremos infinito que se moleste haciéndolos llegar a nuestras manos. Solamente de este modo y con la cooperación de muchos, pueden llevarse á feliz término trabajos de índole popular como el emprendido (Penya/Rul·lan 1903: 168).

⁸ La fixació de l'ortografia del català de Mallorca era una de les línies de treball de Rul·lan, el 1885 va publicar un assaig en castellà sobre el mallorquí.

Malgrat aquesta invitació —que no sabem si comptà amb la resposta del públic—, els autors no en varen treure cap altre volum. La paremiologia comparada era un tema que interessava molt Rul·lan, així com els paral·lelismes entre la llengua catalana i la castellana, no debades la seva obra més coneguda va ser una traducció al mallorquí d'*El Quijote* (1905-1906) en la qual les parèmies en castellà eren substituïdes per les corresponents en mallorquí. El volum *Filología del calendario* posa de manifest que Antoni M. Penya es va sentir atret per diversos vessants de la literatura popular i s'hi aproximà des de diversos caires.

3. A tall de conclusió

Aquestes pàgines han estat una petita aproximació a la vida i la contribució folklòrica d'un autor oblidat, l'aportació del qual volem descriure, posar en valor i donar a conèixer en un treball de més ampli abast que tenim en curs. La recollida i edició de narrativa oral a Mallorca al llarg de la segona meitat del segle XIX i el segle XX va ser intensa i fruit del treball de diversos autors que hi contribuïren. Tanmateix, la vàlua i l'extensió de l'aplec *Rondaies Mallorquines d'en Jordi d'es Racó* (1896-1930) d'Antoni M. Alcover (Manacor, 1860-1930) ha deixat en segon terme altres aportacions d'interès i valor indubtable. Antoni M. Penya recorregué l'illa de cap a cap, a les acaballes del s. XIX a la percaça d'un imaginari popular que es manifestava rondalla a rondalla, contarella a contarella, llegenda a llegenda en totes i cada una de les contrades, en la veu de grans i petits, d'homes i dones que contaven i escoltaven i tornaven a contar un devessall d'arguments que —en formulacions molt diverses— eren i són un bagatge compartit arreu del món. Amb aquests materials forjà una col·lecció extensa, variada i representativa, d'un valor i qualitats sorprenents si tenim en compte el poc temps que trigà en tenir-la enllestida. També recollí cançons, parèmies, endevinalles i altres petites mostres de literatura oral, que divulgà en publicacions periòdiques o en opuscles i que incorporà a la seva obra de creació. És, per tant, un autor a tenir en compte i que ha d'ocupar el lloc que li correspon en la nòmina de folkloristes de les illes Balears.

BIBLIOGRAFIA

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR ([1895] 1982): *Rondayes de Mallorca*, ed. cat. facs. de la de Wirzburg, Sa Pobla, José J. de Olañeta.
- FONT, S. (2006): *Pere d'Alcàntara Penya (1823-1906). Vida i obra*, Palma, Miquel Font.
- ORIOL, C. (1996): «Les Rondaies de Mallorca de l'Arxiduc Lluís Salvador: oralitat i gènere dels relats», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXII. *Miscel·lània Germà Colón*, 5, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 77-89.

- ORIOI, C.; SAMPER, E. (eds.) (2017): *Història de la literatura popular catalana*, Alacant–Palma–Tarragona, Publicacions URV/Publicacions UA/Edicions de la UIB.
- PENYA, A. M. (1896): *Cançons populars mallorquines*, Palma, Tipografia Catòlica Balear de Sanjuan Germans.
- PENYA, A. M.; RUL-LAN, I. (1903): *Filología de calendario*, Felanitx, Imprenta de Bartolomé Reus.
- RAMIS, A. (2002): *El folklore i l'etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, Documenta Balear.
- TRIAS, S. (1992): *Una historia de la antropología balear*, Barcelona, Boixareu Universitària.
- (1994): *L'Arxiduc Lluís Salvador, una història de vida*, Palma, Cort.

Arxius consultats:

Arxiu General del Consell Insular de Mallorca: Arxiu Arxiduc (carpetes ALLS-64/3; ALLS-221/11 i ALLS-222/13).

Arxiu de l'Ajuntament de Palma: Arxiu Penya (carpetes PAP PD 15/18; PAP PD 18/6 i PAP PD 19/2).